

слабких і сильних сторін, існуючих ризиків та обмежень, а також потенційних можливостей для соціально-економічного відродження.

Комплексний аналіз потенціалу депресивних аграрних територій є основою для прогнозування розвитку цих проблемних територій.

Прогнозування соціально-економічного розвитку депресивних територій найдоцільніше здійснювати з використанням фактографічних методів, які ґрунтовно проаналізовані у монографії К. Мезенцева [5]. У свою чергу вони базуються на засадах системно-структурного підходу.

Найбільш об'єктивними методами прогнозування є побудова, вивчення та використання однофакторних та багатфакторних моделей, зокрема моделей парної лінійної та множинної регресії.

Парна лінійна регресія має досить обмежену сферу застосування на практиці, оскільки зазвичай доводиться досліджувати зв'язок між багатьма екзогенними змінними та однією ендогенною. За таких умов застосовується множинна регресійна модель. Модель множинної регресії можна записати у вигляді: $y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_nx_n + \varepsilon$, де $b_1, b_2, \dots, b_n$ - коефіцієнти регресії при відповідних показниках, b_0 - вільний член рівняння регресії. Розрахунок прогнозних значень здійснюється шляхом підставлення можливих значень незалежних змінних у рівняння регресії з урахуванням величини довірчого інтервалу.

Завершальним етапом вивчення депресивних аграрних територій є розробка цільових програм їх санації. Законодавчою основою їх створення є Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм",

"Методичні рекомендації щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання", а також окремі статті Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів". Цільові програми мають містити аналіз причин виникнення регіональних депресій, шляхи і способи розв'язання проблеми, обсяги та джерела фінансування тощо.

Висновки. Створення загального алгоритму дослідження депресивних аграрних територій є відносно новим для суспільної географії завданням. Специфіка їх вивчення полягає у відборі таких методів та індикаторів, які дозволяють діагностувати проблемні території, визначати їх просторові межі, глибину та рівень депресивності, аналізувати їх потенціал та розробляти цільові програми санації.

1. Барановський М.О. Ідентифікація депресивних територій: критерії, підходи, результати // Географія. Економіка. Екологія. Туризм. – Збірн. наук. праць. – Ніжин, 2007.
2. Галушак В.Л. Організаційно-економічні засади формування та реалізації політики розвитку проблемних територій. – Автореф. дис...канд. економ. наук. – Полтава, 2006.
3. Заставний Ф.Д. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічні, екологічні, демографічні): Монографія. – Львів, 2006.
4. Лексин В., Швецов А. Приоритеты региональной политики. Депрессивные территории и механизмы их санации // Российский экономический журнал. – №1, 1995.
5. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – Київ, 2005.
6. Методика визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2004 р.) – www.rada.gov.ua.
7. Місцевий економічний розвиток: моделі для успіху. Бібліотека державного службовця /Вітер О., Дацків Р., Дацшин М. та ін.- Київ, 2003.
8. Постанова Кабінету Міністрів України "Порядок здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в АР Крим і обласного значення для визначення територій депресивними" – www.rada.gov.ua.
9. Толчів О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса, 2005.

Надійшла до редколегії 02. 09. 2007

УДК 911.3

О. Гладкий, канд. геогр. наук

ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВО-АГЛОМЕРАЦІЙНИХ УТВОРЕНЬ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Розкрито підходи до розуміння сутності, генезису та факторів розвитку промислових агломерацій при плановій та ринковій економіці. Досліджено вплив ринкових відносин на трансформацію галузевої і територіальної структури промислових агломерацій. Окреслено особливості спеціалізації, концентрації і кооперування агломерованих підприємств в ринкових умовах. Визначено напрямки подальшого розвитку промислово-агломераційних утворень.

The different scientific approaches to investigation of essence, genesis and factors of development of industrial agglomeration in both planned and market economies are disclosed. The influence of market relations on transformation of branch and territorial structures of industrial agglomeration is investigated. The peculiarities of specialization, concentration as well as cooperation of agglomerated enterprises in market economy are highlighted. The directions of further development of industrial-agglomerate formations are proposed.

Промисловий комплекс України переживає процеси глибокої структурної трансформації та формування ринкового середовища, що розвивається на засадах підприємницької ініціативи, комерційної ефективності виробництва та розширеного доступу до різноманітних економічних ресурсів. Провідну роль у цих процесах відіграють прогресивні форми територіального зосередження виробництва – промислово-агломераційні утворення. На сьогоднішній час в них сконцентровано понад 35% від всіх обсягів виробництва, чисельності працюючих та основних засобів промисловості країни. Однак, економічна ефективність виробничої функції промислових агломерацій залишається невисокою, а продукція – здебільшого неконкурентоздатною на міжнародних ринках. Основними причинами цього є застарілість ведення і організації промислового виробництва, диспропорції галузевої і територіальної структури, неефективна система управління, що виникли у вітчизняному промисловому комплексі за радянських часів. Саме тому, формування нових теоретичних засад розвитку промислово-

агломераційний утворень України в ринкових умовах набуває в наш час особливої актуальності.

Вивченню локальних територіально-виробничих комплексів, до яких відносяться і промислові агломерації, присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, традиційні для радянської школи уявлення про формування планової системи соціалістичного господарювання в промислових агломераціях та вузлах найбільш повно висвітлені в роботах А. Демєнєва, М. Колосовського, А. Пробста, А. Хрущова, Н. Агафонова, В. Давидовича, Б. Хорева, О. Паламарчука, Б. Щербицького, Р. Дулаєвої, В. Воротилова, Є. Кузьминської та інших. Трансформація економіки України і розвиток ринкових відносин спричинили появу новітніх теоретичних досліджень процесів промислового комплексування та агломерування. Серед них особливої уваги заслуговують праці С. Іщука, Г. Підгрушного, В. Захарченка тощо. Серед зарубіжних вчених особливості формування промислових агломерацій в ринкових умовах досліджували П. Гаггет, М. Фуджіта та Ж.-Ф. Тісс, В. Гендерсон. Практичні сторони проблеми

© Гладкий О., 2008

вдосконалення розвитку промислово-агломераційних утворень України розкрито в роботах Р. Литвиненко, О. Драпівського, О. Топчієва, А. Степаненка, В. Амітана та ін. Однак, до цього часу комплексне дослідження характеру розвитку промислово-агломераційних утворень і трансформації їх галузевої і територіальної структури в ринкових умовах ще не проводилось.

Саме тому, об'єктом даного дослідження є промислово-агломераційні утворення України, а предметом – особливості їх розвитку в умовах трансформації економічних відносин і переходу до ринкових умов господарювання. Метою даного дослідження є встановлення теоретичних основ промислового агломерування в ринкових умовах, а завданнями – дослідження сутності, генезису та факторів розвитку промислових агломерацій при плановій та ринковій економіці, дослідження впливу ринкових відносин на трансформацію галузевої і територіальної структури промислових агломерацій, встановлення особливостей спеціалізації, концентрації і кооперування агломерованих підприємств в ринкових умовах та окреслення напрямків їх подальшого розвитку.

Протягом 70-х–80-х років у вітчизняній економіко-географічній школі кристалізувалась думка про те, що промислові агломерації являють собою компактні поєднання промислових пунктів, центрів та вузлів зі специфічною системою розселення у зв'язку із концентрацією промисловості [10]. Вони зосереджуються навколо одного чи декількох вузлів на основі тісних виробничих і трудових зв'язків, які створюють на території агломерації додатковий економічний ефект внаслідок скорочення витрат на транспортування, інженерну підготовку території, комплексне використання сировини і ресурсів, робочої сили та об'єктів інфраструктури, а також завдяки тісній кооперації і спеціалізації виробництва.

Для промислових агломерацій, що розвивались за умов планової економіки, були характерні такі риси:

- Висока концентрація на обмеженій території спеціалізованих підприємств, що поєднані між собою тісними виробничими, енергетичними, інфраструктурними та техніко-технологічними зв'язками і досягають скорочення витрат і економії ресурсів шляхом здійснення комплексної послідовної переробки сировини, використання єдиних потужних транспортних комунікацій, енергетичної та будівельної бази, наукових розробок та інновацій;
- Орієнтація галузевої структури агломерації на важку індустрію та ВПК, а також на виробництво засобів виробництва, що потребували значної кількості мінерально-сировинних, паливно-енергетичних, трудових ресурсів, обсяги освоєння і використання яких здебільшого визначали ефективність господарювання;
- Формування приміської зони тяжіння шляхом виносення з ядра агломерації до малих і середніх агломерованих міст ряду промислових підприємств (або філіалів) з метою деконцентрації системи розселення і господарства, скорочення трудових міграцій, зменшення витрат на виробничу і соціальну інфраструктуру, зниження екологічного навантаження на територію;
- Формування територіальної структури агломерації зі значними диспропорціями у розвитку ядра (через неврахування законів земельної ренти), надмірною концентрацією у ньому застарілих нерентабельних підприємств та недостатнім розвитком периферійної зони, що був пов'язаний із обмеженням фінансуванням і низьким рівнем забезпечення кваліфікованими кадрами, трудовими ресурсами (що прагнули працювати в центрі через підвищені заробітки та ширший доступ до споживчих благ), інноваційними технологіями тощо;
- Здійснення контролю та управління промисловим комплексом агломерації за галузевим директивним

принципом, який передбачав плановий розподіл і використання ресурсів, зміни обсягів виробництва, технологій та асортименту продукції без урахування суспільного попиту на неї. Інтереси виробництва, підпорядкованих іншим галузевим міністерствам і відомствам, а також інтереси розвитку невиробничої сфери при цьому майже не враховувались.

Відсутність ринкових важелів господарювання призвела до поширення негативних тенденцій у розвитку промислових агломерацій України та СРСР. Зокрема, відбувалось постійне зниження якості продукції, падіння продуктивності праці через недостатню мотивацію промислового персоналу, низькі темпи розробки та впровадження інновацій, погіршення екологічного стану агломерованих міст, поширення ресурсозатратної системи природокористування. Значні диспропорції стали характерними і для територіальної структури агломерацій. Так, в її ядрі сформувався потужний комплекс промислових виробництв – повідних ланок енерговиробничих циклів – які складали основну містоутворюючу базу і зосереджували значну частку трудових ресурсів міста. В результаті, в центрі агломерації не отримали достатнього розвитку невиробничі види діяльності, науково-дослідні, фінансові, комерційні послуги, поширювався дисбаланс в системі соціального обслуговування населення, почали загострюватися соціальні та екологічні проблеми. Розвиток периферійної зони був ослаблений через значний відтік кваліфікованих кадрів до центру агломерації (внаслідок нерівномірного розвитку соціально-культурного забезпечення), а також через високу централізацію перерозподілу фінансових ресурсів, недостатній розвиток транспорту, виробничої і соціальної інфраструктури, обмеженість реалізації планових управлінських рішень.

Промислові агломерації в ринкових умовах формуються зовсім на інших засадах, ніж при плановій економіці. Їх територіальна структура і спеціалізація підпорядковуються законам земельної ренти, які накладають істотні обмеження на розвиток промислових підприємств в ядрі агломерації, особливо тих, що належать до галузей важкої промисловості. В силу високої вартості земельних ділянок, в ядрі агломерації розвиваються лише високотехнологічні та високорентабельні види індустрії модульного типу, які не потребують відведення значних територій і концентрації трудових ресурсів середньої кваліфікації. Вони орієнтовані переважно на наявність споживача, осередки комерційної і підприємницької активності, науково-інноваційний потенціал, потужні засоби зв'язку і комунікацій. В останній час, в розвинених країнах світу, активно проходить процес деіндустріалізації ядер промислових агломерацій. Їх підприємства повністю виносяться в периферійну агломеровану зону, поступаючись місцем більш прибутковим галузям комерційної сфери послуг, банківської та фінансово-кредитної діяльності тощо. Ці тенденції є частиною загального переходу високорозвинених країн світу до постіндустріального розвитку.

В агломерованих містах навколо ядра промислові підприємства можуть отримувати значно вищі прибутки, ніж у центрі системи, завдяки низьким затратам на земельну ренту, широким територіальним можливостям розбудови підприємства, скороченню обмежень на розвиток виробничих потужностей, що викликані у ядрі високонцентрованим та щільно урбанізованим середовищем, наближенням до споживача і спрощенню механізму реалізації продукції, а також завдяки формуванню специфічного праценадлишкового ринку робочої сили. Додатковим фактором перенесення промислової функції на периферію агломерації виступає висока ко-

румпованість влади в ядрі, яка істотно гальмує розвиток комерційного господарювання, постійна боротьба за обмежені земельні ділянки і непрозорість розподілу прав власності на них. Жорстка і подекуди нечесна конкуренція, що виникає в урбанізованому середовищі через обмеженість економічних ресурсів розвитку, призводить до витіснення крупних низькорентабельних виробництв, які заважають реалізації територіальних інтересів різних підприємств соціального комплексу, житлово-комунального господарства і будівництва тощо.

Таким чином, стимулювання розвитку приміської агломерованої зони проходить не на директивній плановій основі, за якої попередньо з ядра до малого чи середнього міста-супутника виноситься певне промислове підприємство (виходячи з мотивів децентралізації, обмеження розвитку великих міст, скорочення витрат на транспорт та інфраструктуру, або з екологічних міркувань) і закладається його прогнозна чисельність населення та кількісні параметри розвитку соціального комплексу і житлового фонду, а переважно шляхом перерозподілу вартості предметів і засобів праці, землі і робочої сили та ряду інших чинників [6; 16]. Промислові підприємства периферійної зони розвиваються завдяки ефективному використанню всіх переваг приміського розміщення, до яких, крім ренти, відносяться близькість до осередку інновацій, ринкової та підприємницької активності, фінансових та інвестиційних ресурсів, комунікацій, робочої сили тощо.

В ринкових умовах промислові агломерації розвиваються на основі не виробничих, а соціальних зв'язків і функцій. Основою їх формування стає висока концентрація людських ресурсів, їх інтелектуального і творчого потенціалу, комерційної та підприємницької ініціативи, бізнесової активності. В результаті центральне ядро спеціалізується на усебічному розвитку різноманітних послуг, продиктованих вимогами ринку, які, поширюючись на периферію, спричиняють виникнення агломерацийного ефекту, за якого промислові підприємства агломерованих територій отримують більш високі прибутки і мінімізують витрати. Таким чином, основними рушійними силами формування агломерацій за умов ринкової економіки виступають рентні відносини на землі, територіальний перерозподіл ринку трудових ресурсів, а також додатковий агломерацийний ефект, який полягає у формуванні середовища підвищеної контактності, конкурентності та підприємницької ініціативності, що характеризується високим динамізмом перебігу суспільних процесів, всебічним розвитком комерційної та бізнесової діяльності, активізацією науково-інноваційної сфери та системи зовнішньоекономічних зв'язків.

Формування і розвиток промислових агломерацій є об'єктивним процесом як при плановій, так і при ринковій системах господарювання. Однак, виходячи з різного генезису та набору провідних факторів розвитку, їх галузева і територіальна структура істотно відрізняються. Як вже зазначалось, за умов планової економіки, в промислових агломераціях переважали потужні комплекси добувної, металургійної, хімічної та низькоінноваційної машинобудівної промисловості, які розвиваються на основі наявних природних ресурсів в рамках енерговиробничих циклів. В ринкових умовах, промислові агломерації стають осередками модульного, наукоємного, високорентабельного виробництва, для якого характерні низькі потреби у мінеральній сировині, земельних і водних ресурсах, орієнтація на споживача, прогресивні технології, широкі міжнародні відносини [16; 17]. Важка промисловість витісняється з агломерацийних утворень, оскільки вона не відповідає критеріям комерційної підприємницької спрямованості та неефек-

тивно використовує переваги агломерацийного ефекту. Енерговиробничі цикли в ринковій економіці можуть розвиватися лише в рамках потужних корпорацій, які мають розгалужену систему виробництва, що технологічно доповнюють одне одного.

Різниця між плановою і ринковою моделями розвитку промислових агломерацій простежується не лише в характері їх концентрації, а також в особливостях спеціалізації і кооперування підприємств. Основою для спеціалізації і кооперування при плановій економіці ставали широкі можливості економії на технологічних, інфраструктурних, транспортних і будівельних витратах, уникнення дублювання виробничих процесів, вдале використання ефекту масштабу, які були можливими в рамках єдиної державної монополістичної управлінської структури. Правда, це вимагало створення гігантських виробничих комплексів високого рівня спряженості, що гальмувало інновації, посилювало уніфікацію продукції, ускладнювало систему управління і негативно відбивалось на якості [15].

В ринкових умовах закономірності територіальної спеціалізації продовжують працювати, проте їх зміст та характер впливу на промислове виробництво агломерації істотно змінюється. Агломерацийний ефект створює сприятливе середовище для розвитку модульних наукоємних підприємств комерційного спрямування, їх спеціалізація визначається попитом на певні види продукції, вагомим суспільним замовленням на розробку новітніх технологій, а також комерційною вигодою від виробництва в конкретній точці простору при конкретних ринкових умовах. Тобто, значною мірою спеціалізація виробництва буде залежати від того, яку нішу займе підприємство на ринку промислової продукції. Територіальна диференціація спеціалізації промислових підприємств в межах агломерацій буде залежати від економічних (розподіл цін на землю і ресурси, близькість до осередків інновацій та підприємницької і комерційної активності), комунікаційних (наближення до транспортних магістралей та засобів зв'язку), соціальних (чисельність трудових ресурсів і характер ринку праці та зайнятості) та природних чинників (запаси мінеральної сировини, водних, лісових ресурсів та ін.).

Що ж стосується кооперування виробництва, то в ринкових умовах воно далеко не завжди виступає основою для утворення та цілісного розвитку локальних промислових комплексів високого рівня організації, якими є деякі промислові вузли та агломерації. Зв'язки сучасного виробництва поширюються далеко за межі локальних та регіональних систем. Їх широкий географічний простір сприяє значний технологічний прогрес у галузі транспорту і комунікацій, бурхливий розвиток міжнародних відносин і глобалізації, поширення франчайзингу, територіальна розірваність місць виробництва деталей і комплектуючих та зборки кінцевої продукції, ускладнення технічних вузлів і деталей та урізноманітнення технологічних рішень виробництва. Кооперування із простого технологічного доповнення основного енерговиробничого циклу трансформувалось у складний процес передачі і обміну технологіями, виробничими та трудовими ресурсами потужностями і ринками збуту (за умови розірваності місць виробництва і складання продукції) на взаємовигідній комерційній основі, що має переважно екстериторіальний характер. Підприємство само вирішує, з ким і на яких умовах кооперуватися. Замкненість його зв'язків в межах лише окремого територіально-виробничого комплексу не є необхідною умовою як для підвищення ефективності роботи самого виробництва, так і для загального зростання рівня розвитку промислового комплексу агломерації в цілому [3]. Отже, коо-

перування виробництва в ринкових умовах значно розширює свої територіальні обсяги і поступово набуває трансрегіонального (транснаціонального) характеру.

Таким чином, можна стверджувати, що виробничі і технологічні зв'язки агломерованих підприємств не можуть бути остаточним критерієм виділення і делімітації промислових агломерацій [1]. Вони розвиваються не на основі горизонтальних виробничих, технологічних, постачальницько-збутових, трудових зв'язків, а завдяки поширенню впливу ринкових, підприємницьких, бізнесових сил, наукових, інтелектуальних та комунікаційних ресурсів від ядра до агломерованих периферійних територій. Ці ресурси прискорюють в приміській зоні процеси господарювання та забезпечують зростання прибутку підприємця завдяки факторам, окресленим вище.

Отже, вирішальну роль у виникненні агломерацій відіграє перш за все той економічний ефект, який поширюється з ядра на прилеглі до нього поселення. Тому при визначенні їх територіальних меж слід користуватися синтетичними показниками оцінки ефективності виробництва в окремих промислових центрах і пунктах прилеглих до ядра територій. Дослідження, проведені нами на прикладі окремих промислових агломерацій України, дали можливість попередньо встановити межі поширення агломераційних процесів на основі аналізу показників рівня рентабельності виробництва, продуктивності праці, фондоозброєності та фондовіддачі.

Як приклад, розглянемо межі впливу агломераційного ефекту на основі показників рентабельності, яка характеризує вигідність та ефективність виробництва за критеріями його прибутковості [10]. З метою оцінки рентабельності підприємств промислово-агломераційних утворень України було зібрано та проаналізовано показники чистого доходу (виручки) від реалізації промислової продукції та собівартості реалізованої продукції у розрізі усіх міських населених пунктів адміністративних областей, в межах якої розвиваються агломерації. В результаті було розроблено серію просторових моделей поля потенціалу рентабельності виробництва (рис. 1.). Для їх побудови було використано формулу гравітаційної моделі, вперше запропоновану Дж. Стюартом, 1958 р. та доповнену і розвинену в працях вітчизняних науковців (Ю. Медведкова, О. Євтеєва, С. Ковальова). Відразу ж, слід зазначити деякі обмеженості зазначених моделей: 1) в дослідженнях були включені лише міські населені пункти, проте агломераційні процеси поширюються й на інші типи поселень; 2) при проведенні гравітаційного моделювання піки та улоговини поля потенціалу можуть зміщуватись убік від точок максимальних (мінімальних) даних, що є недоліком математичного апарату; 3) концентричні ізолінії потенціалу навколо агломерації порушуються наявністю інших близько розташованих промислових вузлів, що призводить до розмивання меж перших промислових утворень і поширення замкнених ізоліній на неагломеровані території.

Тому, конкретна методика встановлення меж промислових агломерацій вимагає суттєвого вдосконалення як математичного апарату, так і картографічного забезпечення і є одним із перспективних завдань майбутніх розвідок у цьому напрямку.

Проте, в результаті проведених досліджень нами було встановлено межі найбільш інтенсивного поширення агломераційного ефекту в ряді моноцентричних

агломерацій України (Київській, Харківській, Одеській), а також в поліцентричному Дніпропетровсько-Дніпродзержинсько-Новомосковському агломераційному утворенні (рис. 1). Ці дані в цілому збігаються із нашими розробками попередніх років [5] та з матеріалами досліджень інших учених [2; 11; 12; 13; 14]. Встановлення меж поширення агломераційного ефекту в Донецько-Макіївській та Львівській агломераціях було проведено лише умовно з огляду на попередньо висвітлені допуски та обмеження методичного апарату. В першому випадку, поле потенціалу було порушене наявністю в Донецькій області значної кількості крупних промислових вузлів, які характеризуються в цілому низьким рівнем рентабельності, однак отримали високий рівень потенціалу внаслідок скупченості виробництва. У другому випадку, поле потенціалу Львівської агломерації порушується близькістю до неї Дрогобицько-Бориславського промислового вузла, абсолютна рентабельність підприємств якого знову ж таки незначна.

Таким чином, проведені вище дослідження підтверджують попередньо висловлені думки про характер та рушійні сили процесів агломерування в ринкових умовах. Розвиток цих тенденцій в майбутньому стимулюватиме зростання виробничого потенціалу промислово-агломераційних утворень нашої держави за умов оптимізації їх галузевої структури та раціональної територіальної організації. Існує декілька варіантів забезпечення ефективного розвитку промислових агломерацій в Україні, заснованих на використанні світового досвіду:

1. Формування агломераційних утворень у старопромислових районах України (Донбас, Придніпров'я) можливе на основі стимулювання розвитку провідних виробничих функцій (металургія, добувна промисловість, матеріаломістке машинобудування), шляхом залучення іноземних інвестицій крупних компаній і транснаціональних корпорацій, або фінансування з державного сектору. При цьому, промислові підприємства, що володіють агломераційноутворюючими функціями, підпорядковуючись єдиній організаційній структурі, отримують можливість оптимального поєднання своїх виробничих потужностей на основі чітко скоординованих та взаємно узгоджених дій. Ринкові механізми розвитку цих виробництв будуть задіяні на стадії рентних відносин, розробки маркетингових стратегій просування кінцевої продукції на державному та міжнародному ринках, а також при формуванні виробничої інфраструктури, яка може розвиватися на основі модульних немонополізованих виробництв [4]. Подібні проекти розвитку промислових агломерацій були реалізовані переважно в США на основі створення виробничих комплексів таких потужних ТНК, як "Western Electric", "General Electric", "General Motors", "International Harvester" та ін. [3].

2. Формування агломераційних утворень у регіонах, де центром агломерації виступає, як правило, багатогалузеве місто з потужним соціальним комплексом та ринковою інфраструктурою, можливе за рахунок активного державного втручання в розвиток периферійної агломерованої зони. Державні (районні, муніципальні) органи влади виділяють в межах агломерованих населених пунктів території для розвитку промислових функцій, здійснюють їх інженерну та інфраструктурну підготовку, забезпечують якісними транспортними шляхами та системою зв'язку і комунікацій.

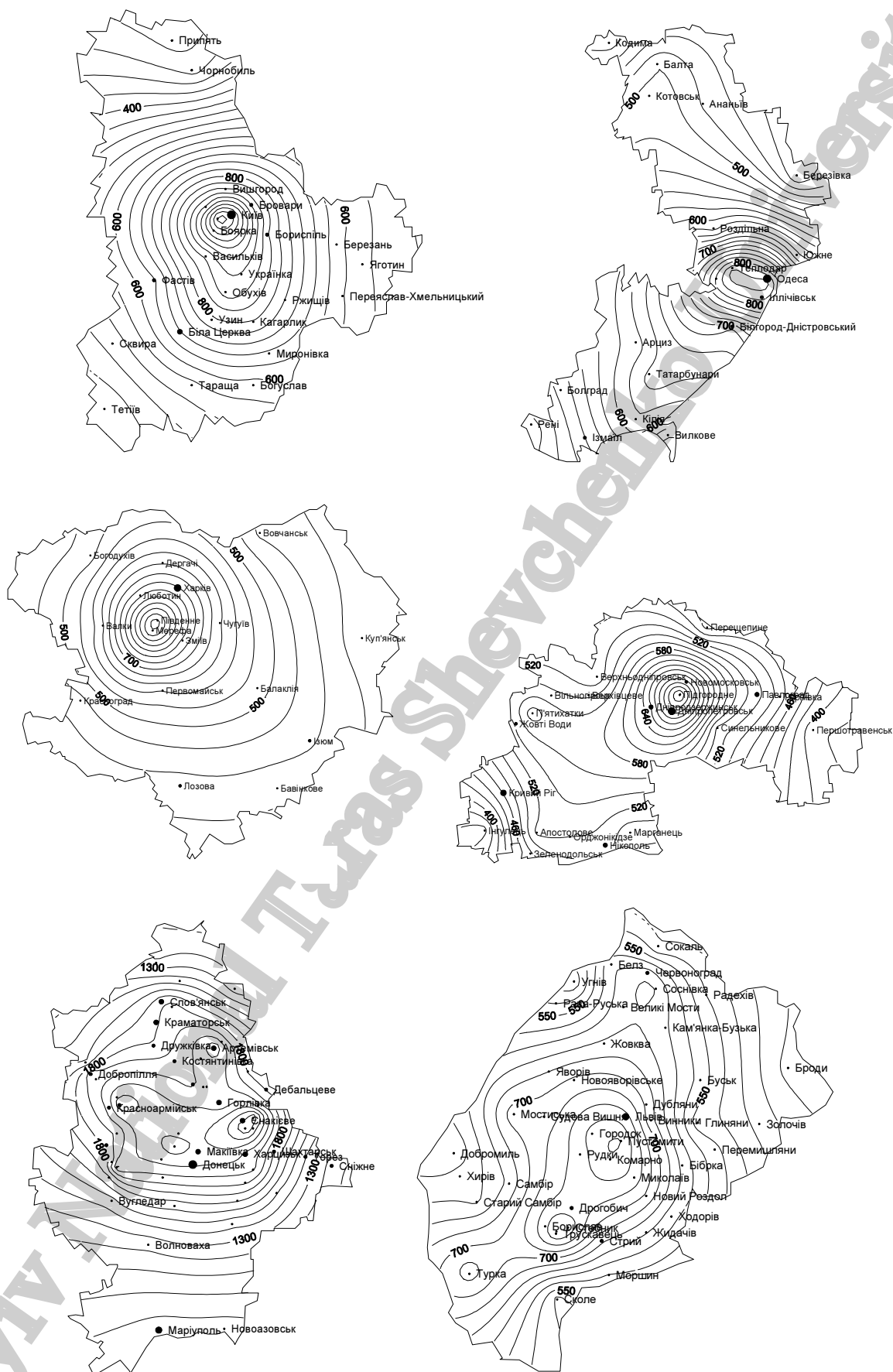

Рис. 1. Поле потенціалу рентабельності виробництва промислових агломерацій України (області: а – Київська, б – Одеська, в – Харківська, г – Дніпропетровська, д – Донецька, е – Львівська; масштаб картосхем окремих областей не витримано)

Ці ділянки виставляються на продаж або здаються в довгострокову оренду (у світовій практиці до 99 років) на тендерних засадах чи шляхом аукціонних торгів, що і складає основу державних прибутків. Оцінка земельних ділянок відбувається на основі розробленого земельного кадастру і підпорядковується законам диференційної ренти. Комерційні підприємства, використовуючи переваги агломераційного розміщення виробництва, розгортають в приміській зоні свої виробничі потужності, отримуючи додатковий комерційний прибуток. За такого розвитку промислових агломерацій, виробничі зв'язки між окремими комерційними підприємствам розвинені слабо, кожне з них має власну стратегію розвитку та орієнтоване на примноженні своїх власних прибутків, що особливо актуально в умовах конкурентного середовища. На агломерованих територіях розміщуються переважно модульні наукомісткі виробництва комерційного спрямування, що орієнтовані на окреслені вище фактори розвитку. Таким шляхом розвиваються промислові агломерації Великобританії, Франції, Італії та інших держав ЄС. Так, у Великобританії агломеровані ділянки під індустріальну забудову здаються в оренду декількома державними корпораціями. У Франції створення промислових зон знаходиться в юрисдикції спеціальної державної організації, яка розподіляє кошти, надає субсидії, визначає пільги тощо. В Італії цей процес підпорядковується муніципалітетам [3; 16]. У всіх випадках держава залишає за собою право контролю за цільовим використанням земельної ділянки і може позбавити підприємство ліценції у випадку порушення вимог оренди землі.

3. Формування агломераційний утворень відбувається в регіонах, де ядро агломерації утримує надмірну кількість застарілих промислових виробництв з низькими показниками економічної ефективності. В таких агломераціях державні (муніципальні) органи влади беруть на себе функції з вивозу за межі ядра агломерації непрофільних і неприбуткових виробництв. Вони здійснюють підготовку території в поселеннях агломерованої зони (як і в попередньому варіанті), та створюють в них пільгові умови для іноземних інвестицій, залучення під-

приємницького капіталу, розвитку винесених з ядра виробництв та ринкової інфраструктури. Землі ядра агломерації, що звільнились внаслідок винесення промислових підприємств, здаються в оренду (продаються) комерційним закладам соціального комплексу, житлово-комунального господарства, транспорту і зв'язку, що дає можливість органам влади на місцях отримувати високі прибутки. На цих територіях виникають нові житлові масиви, розвиваються торговельні, фінансово-кредитні, бізнесові, розважальні, обслуговуючі функції. Таким шляхом йдуть переважно країни Східної Європи, Російська Федерація та ін.

1. Алисов Н.В. О территориальном комплексировании производств в промышленности // Территориальные структуры промышленности: Сб. статей. – М., 1978.
2. Глазирин В.Л. Архитектурно-разпланируемые формирования городских приморских центров у структуры Одеси та її міській агломерації: Автореф. дис... канд. архітектури: 18.00.04 / Київський держ. технічний ун-т будівництва і архітектури. – К., 1998.
3. Деменив А.И. Эффективность специализации и комплексного развития промышленных узлов. – Свердловск, 1970.
4. Захарченко В.І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України. – Вінниця, 2004.
5. Ішук С.І., Гладкий О.В. Київська господарська агломерація: досвід регіонального менеджменту. – К., 2005.
6. Коваленко П.С. Развитие городов. – К., 1980.
7. Кривенко К. Рентабельність // Економічна енциклопедія. – К., Видавничий центр "Академія", 2002. – Т. 3. – С. 197-198.
8. Кузьминская Е.К. К вопросу о производственных агломерациях (экономико-географический анализ) // Экономическая география. – 1979. – № 28. – С. 86-93.
9. Кузьминская Е.К. О понятиях "городская агломерация" и "промышленная агломерация" и некоторых закономерностях их формирования // Экономическая география. – 1982. – № 34. – С. 76-78.
10. Кузьминская Е.К. Промышленная агломерация как форма территориальной организации производства // Экономическая география. – 1981. – № 31. – С. 22-25.
11. Ладигина І.В. Функціонально-планируемая организация внешней зоны Харьковской агломерации: Автореф. дис... канд. архитектуры: 18.00.04 / Государственный технический ун-т строительства и архитектуры. – К., 1993.
12. Литвиненко Р.И. Промышленные агломерации УССР и перспективы их комплексного развития // Основные направления комплексного развития регионов. – К., 1980.
13. Одесса: город- агломерация – портово-промышленный комплекс / Под ред. А.Г. Топчиева) – Одесса, 1994.
14. Шумілін Н. В. Місто Харків: вчора, сьогодні, завтра // Управління сучасним містом. – 2004. – № 7-9. – С. 3-9.
15. Щербицкий Б.В., В.С. Кипоть, В.М. Паламарчук Развитие промышленных комплексов крупных городов. – К., 1987.
16. Fujita M., Thisse J.-F. Economics of Agglomeration: cities, industrial location and regional growth. – Cambridge, 2004.
17. Henderson V. How urban concentration affects on economic growth? // The World Bank development research group. – New York, 2000.

Надійшла до редколегії 08.09.2007

УДК 528.92

Е. Бондаренко, канд. геогр. наук

МОЖЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТУ ЯК ДЖЕРЕЛА ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Розглянуто основні можливості мережі Інтернет як джерела еколого-географічної інформації. Визначено його особливості, переваги та недоліки, що істотно впливають на пошук та застосування інформації в геоінформаційному еколого-географічному картографуванні.

The basic possibilities of a network the Internet as source of the ecological-geographical information are considered. Features, advantages and disadvantages of the Internet which essentially influence search and application of the information in geoinformation ecological-geographical mapping are determined.

Вступ. Середина 1990-х років поклати початок розвитку мережі Інтернет в плані її інтеграції з географічними інформаційними системами та технологіями. Саме з цього часу, незважаючи на тривалий час зародження (початок 1950-х – кінець 1960-х рр.), становлення (1970-ті – середина 1990-х рр.), Інтернет-технології почали швидко розвиватися і зайняли переважаче становище в питаннях інформаційного обміну, перетворившись в засіб стрімкого зростання ефективності розповсюдження, отримання та використання різної географічної (в т.ч. еколого-географічної) інформації у різноманітних її формах та форматах.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Формулювання цілей. Аналіз літературних [4, 7, 8] та електронних джерел показує, що дійсно, протягом короткого періоду часу була створена принципово нова техноло-

гічна база розвитку телекомунікацій, орієнтована на широке залучення різноманітних груп користувачів до формування єдиної глобальної інформаційної мережі, що привело до закладення основ створення різноманітних Інтернет-геоінформаційних програмних продуктів (як самостійних, так і модулів географічних інформаційних систем). Їх застосування дозволило окреслити ряд переваг Інтернету перед іншими засобами комунікації, які полягають, зокрема для картографів, в наступному: по-перше – можливість доступу до однієї і тієї ж інформації декількох користувачів одночасно; по-друге – рухомістю (динамічністю) даних, тобто здатністю зберігатися не в одному електронному осередку (комп'ютері), а в декількох, що дозволяє різко збільшити їх загальний максимальний обсяг і, крім того, використовувати для аналізу дані з декількох джерел одночасно; по-третє –